

Eesti noorest peast jne.

Eesti noorest peast jne.

A. RAUN

TARTU 1936

ÄRATRÜKK EESTI KEELEST NR. 2 (1936).

i 2015 26 980

Eesti noorest peast jne.

Juba Ahrens mainib seda väljendit oma grammatikas (²1853), kus ta ütleb, et elatiiv tähistab „§ 295. 2) den Zustand, in welchem (aus welchem heraus) etwas geschieht: joo**b**nu**st** pea**st** hakkas riidlema im betrunkenen Muthe fing er Handel an — haig**e**st pea**st** pidin leikama krank mußte ich schneiden — naene hakkas tõfise**st** (sc. meele**st**) temale rääkima mit Ernst — teeb kõik hooletu**m**a**st** liederlich — lehm lüpfis ahtra**st** gab im güsten Zustande Milch — rukis tahab häda**st** leigata, hakkab ju murenema der Roggen will dringend geschnitten werden, denn er fängt schon an aus zu riesen.“ Wiedemann'i suures sõnaraamatus¹ loeme sõna all *pea*: „5) Lage, Zustand, *näljast* *peast* hungrig, *tema sai tüdrukust* *peast* senna sie kam als Mädchen dahin, *lepa-pü põleb tõrest* *peast* *hea küll* Ellernholz brennt frisch ganz gut, *suri kangest* *peast*, *wäetimast* od. *lapsest* od. *pizikezest* *peast* er starb als Erwachsener, als Kind, *pimedast* *peast* *vastu jöksma* im Dunkeln anrennen, *rohu**st*** *peast* *müma* als Gras verkaufen, *jõb**nust*** *peast*, *haig**e**st* *peast* in trunkenem Muthe, unter dem Einfluss der Trunkenheit, der Krankheit, *surnust* *peast* *sündinud* todt geboren, *kir'jutud* *peast* schriftlich“². Sama autori teoses „Grammatik der ehstnischen Sprache“ (1875) loeme lk. 327 jj. elatiivi funktsioonidest: „2) Er bezeichnet den Zustand, in welchem man etwas thut, gleichsam von

¹ ¹ v. 872 jj., ², ³ v. 792.

² Väljendit nagu *omast* *peast*, *heast* *peast* eraldab tsiteerituist Wiedemann, esimene tsit. t. ¹ 871, mõlemad ², ³ 790.

welchem aus, wie *rākis unest* (er sprach vom Schläfe aus = im Schläfe); namentlich steht so *pea* (Kopf), auch für „Zustand“ überhaupt, wo von einem eigentlichen Kopf keine Rede sein kann, also³ ...*kainest peast* (nüchtern)... *lehm silgub ahtrast peast* (die Kuh giebt etwas Milch während des Gütseins).“

Uuemat ning täielikumat ainestikku pakuvad AES-i (resp. EKA) kogud⁴, millest täielikkuse mõttes toon näiteid ka ülemal 2. alamärkuses mainitud väljendite ja üldse *peast*-konstruktsiooni ekvivalentide kohta. Andmeid on nende ridade kirjutajal esitada järgmiselt: Hls *temä üttēt jōbnest pāšt nōndā*, sealtsamast sünt. Abja *mōllab jūbnest pāšt*, Porn.⁵ *kaklēb jōnust pāšt*, V.-Kar. *temä mārāfs jūbnest pāšt*, Penuja *lärmitseb jōnust pāšt*, Laatre *mārātseb jūbnest pāšt*, vrd. aga Kaarli *mōllab pāle jōnu pāge*, — Hää *pāris āšt pāšt vōttāb kätte ja vihastab, omast pāšt tegin*, samast sünt. Laiks. Tahkur. *mārātseb jūnust pāšt*, *nōrest pāšt elasi ma padinal*, — Juu *tormist pēast jōseb oīsa, mē rūdī lōi rumalast pēast mō jalā peäle*, vrd. aga sealtsamast sünt. ka *kārātseb (kārātseb) jōnūd piāgā (piāga)*, — JMd *kasepū pōleb tuorest piast kōa, sa lähād pāris pimedast piast mehele, ta sai tūdrukust piast lapsē*, — Kaa AES 14, lk. 4 *mārātseb jōnūd peast*, — Krl *tegē umast pāst* (= käskimata), vrd. aga *tiā om jo tūtrigust pāije sāl'ōllu'*, *pū palaš tūrēst pāije* (sic!), sealtsamast sünt. Kirikum. *tiā larmas vīnadsest pāst*, vrd. ka *vīnadse pāge'*, — Kse AES 16, lk. 5 „*Mārātseb joobnust peast* (nooremail inimesil esineb *joobnud peast*)“, — Khk *rumalast pēšt tegi tūkki ā*, — Koe *akkas kohē iast piast nuīma 'ilma pōhjuseta'*, *nōrest piast 'noorena, noores eas'*, *pimedast piast lāks mehele 'mõtlemata'*, MT 1, lk. 2 *Talūs soāb igā pāē aigešt peast tehā*, AES 15, lk. 7 *Mārātseb*

³ Jätan välja juba esinenud näited.

⁴ Kasutatud on neist järgmisi: a) alfabeetseid sõnakogusid sõna all *pea* (tsiteeritakse lihtsalt kihelkonniti) b) süntaktilisi ülestähendisi (lühend: sünt.), c) murdetekste (lühend: MT), d) EKA sarja „AES“ arhiivinumbrite järgi. Ruumi säästmiseks lubatagu ülestähendajate nimed peale paari vajaliku erandi jätta mainimata.

⁵ Sellised lühendid märgivad alajaotusi allikate järgi.

joobnust peast, — KJn läks aigest piäst, igisest piäst; in'ime jõeß ûlmaßta piast (sic!); nõremast piäst, — Mär üsnà eaßt peast tuli pahandus, põlndki seal kedagi põhja; jò tedà ikke kēgi kāsķis ēhk õppeßtas egaß ta sedà sīs ikke omàst peast teind; kus mà aigest peast lähēn, ēks sīs lähà, kui tērvēks sān; tā oli tüdrukust peast jubà ntsukke; egà sé tõrest peast süija süñni; suri vāettimast - lapsēst peast jubà à; sé jubà pisikkēst peast niukke võrugael ja viguri-vānt; jōsis pimedast peast, ei mõtle ette ühti... suñnd peast nāgin, egà mā tedà iñges peast ānām nāindki, — Puh sünt. Vihavu ta vañnüb jūbnust pāst (jōbnu pāga), ta lei purjust pāst, jōbnust pāst teßtāß (jōbnu pāga) kōik tūkki, — Plt vanast peast, pimedast peast, heast peast võttis kätte... omast peast, — Ris juonust peast; pimēdast peast juōsma, sealtsamast sünt. mārātseb juonust peast, — Rōi sünt. Tahk. ta mārātseb jōnust peast, Kōp mārātseb jōbnust peast, — Rōu rumalast pāßt tīt pallogi' hulle tūkkā, midā targast pāßt es tennū; ma lõvōā tū koßtuse pūmmest pāßķi' ülēß; ma tullī haigēst pāßt ülēß, vrd. aga sünt. Hnj. Kurgj. mārātsep jōbunu pāgā, — Trv läits āßt pāßt minema; pāßt pāstikku vaheßtime (rumalast pääst) sellē ārā, sünt. Ammuste mārātsap jūbnust pāst, vrd. muide ka elle sāl latsest perāst, Saare v. ta mārāß jōbnūst pāßt (~ jōbnu pāga), — Tor mõni ākkab pisuksest peast lugema, sünt. (Mihkla) mārātseb jōnust peast, (Pürkop) Oore jōnud peast lubāß tea mis, agā pärāst mālēßta enām ühti, — Tōß ma juhtusi pimedāst piāßt sinna segā; pißsest ('pisukesest') piāßt läks minema, sünt. mārātseb (mārātseb) jōnust peast (piāßt), — Vai teki omāst pāst ('oma loaga'); poja suri lapsest pāßt; küļ tāmā miēs rākki juōbunest pāßt ilge ja pahā julţu; pā tuōrest pāst ei polē, — Vll mārātseb jōnust peast, — VJg veiksest peast, tüdrukust peast, vrd. aga sünt. Roela mārātseb juābnud peagā, — VNg vrd. sünt. se rüōķib juond peāga, — Vān sünt. mārātseb jōnust peast.

Kui nüüd ringi vaatame teiste läänemere-soome keelte alal, siis näikse karjala-aunuses esinevat midagi võrreldavat. Nimelt leiame näit. E. L e s k i n e n'i väljaantud teoses „Karja-

lan kielen näytteitä“ (I 1932, II 1934) karjTv. *pää* 'pea' I 44, 14⁶, *päästä* 'peast' 44, 6, *päälöidä* 'päid' 43, 30, ja huvitavalt: *ühtenä päänä* 'ühel päeval' 39, 23, *kuna päänä* 'mis päeval' 43, 14; 93, 9, *toissa päänä* 'teisel päeval' 45, 24; 54, 10; 59, 12 jne., *täm päänä* 'täna' 51, 20, *tois päänä* id. 71, 29, *šurena nellänä-päänä* 'suurel neljapäeval' 91, 6, *šur-nellänäpäänä* id. 91, 23, *tänä piänä* 92, 33 jj., *šinä päänä* 'sel päeval' 93, 9. Vrd. edasi Vesj. *toispiänä* 25, 33, *kolmanžena* (või: *kolmana*) *p'idänä* 26, 9, *pühämpiänä* 'pühapäeval' 98, 5 jj. Sama asjalugu tuleb ilmsiks ka karjNovg., kus näit. Tihv. esineb *pühänäpiänä* 110, 22, *toissa piänä* 106, 20; 117, 11; 119, 14, *tänäpiänä* 130, 19, *ühtenä piänä* 128, 34, — Vald. *ostatkana pöänä* 'viimasel päeval' 152, 12, *pühänpöänä* 138, 18 jj., *tois pöänä* 154, 4, 5. Aunusest leiame Säämäj. *tossu peän* 'teisel päeval' II 70, 9, *tossu-peän* 71, 13, *kolmanden peän* 70, 16, Salmi *pühämpiän* 82, 9, *ruqdopiäm p-* 'tööpäeval' I. c., *toizeñnu piän* 85, 15, Impil. *tänäpiäm v* — 96, 17, („segamurdeid“:) Muuanto *illampi.än aigäh* 'eeliapäeva aegu' 119, 17, Suoj. *ivanampeän* 131, 2, vrd. *toissa päivän* 127, 26.

Et siin *pää* jne. igal pool tähendab 'päeva', siis kerkib küsimus, mille juba H. O j a n s u u Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia (Turun Suomalaisen Yliopiston Julkaisuja B I 3, 1923) lk. 27, alamärkus 1 on püstitanud: missugune on selle sõna *pää* jne. vahetõlv *päev*-sõnaga? Vrd. muide sama autori KAÄH 96, alam. 1, kus karj. *peänä*, aun. *päi* on võrreldud sm. murdelise liitsõnaga *tänäpäpä* ja eL sõnakujuga *tämbä*, märkusega: „otaksuttavasti on karjalassa varhain olnud muoto *pänä*, josta *peänä*“.

Selle küsimuse vastamiseks püüame kasutada soome keele andmeid. Soome murretes leiame kõigepealt vast-esitatud karj. ainestikule vastavaid näiteid: Suonenjoki *mutta kuē* '[< kun en] ühtenä pänä kerint kü.ntēs si.tä' 'aga et ma ühe päevaga ei jõudnud künda seda' Kettunen, Suomen murteet I [1930], lk. 155, r. 4 jj., *se talo on ka.evotat*

⁶ Rooma number tähistab köidet (kui märkimata, on köide sama mis eelmisel näitel), esimene araabia number lehekülge, teine rida.

tä-nnäep pä-enä 'see talu on kaevuta tänapäevgi' tsit. t. 155, 24; — Joroinen *to-essa pä-enä* 'teisel päeval' tsit. t. 172, 25; — Mikkeli *ettei si-nä pä-enä kü-ventkå ha-lakomesså* 'et sel päeval ei jõudnudki halumetsa' tsit. t. 178, 31 jj., vrd. *se-grāvana* [pro *to-sena*] *pä-ēvänä* 'järgmisel päeval' tsit. t. 178, 32; — Metsäsuomal. *mö-arijam pä-nä* tsit. t. 221, 5. Alamärkuses 1 l. c. seletatakse „[pä-nä] = päivänä. Puhetahdin painottomana jäsenenä — tahi nopeasti lausutussa jaksossa — kulunut ja siitä yleistynyt. Tuttu muistakin murteista“. Samast murdest: *tä-nä pänä mi-nä nä-in unhan* 'täna ma nägin lapse' tsit. t. 234, 6; — Viiburi kihelk. *tänä pänä* 'täna' tsit. t. 275, 15 jj. Kettuneni ülemal-antud seletus tuleks arvesse ka varem-esitatud karj. näidete kohta. Rapola, Suomen kirjakielen historia I [1933], lk. 321 on sm. vana kirjakeele siiakuuluvaid *tänä-pänä* ~ *tändäpän* kujusid kui „tüüpilisi läänemurrete vorme“ pidanud sisekaolisteks, milline seletus küll tundub väheusutav.

Soomes⁷ leidub aga edasi vaste näit. ka meie *omast peast* väljendile: *omasta päästään*⁸, vt. J. Mägi ste Soomeeesti sõnaraamat sõna all *pää*. Veel võiks nimetada *enim-mästä* või *parhaasta päästä* 'enimasti' Szinnyei, tsit. t. 83, Mägi ste, tsit. t. sõna all *paras*. Murdeist vrd. näit. *Rauma ja kajuutas stää enemäst pääst pidetti* 'ja kajutis seda suuremalt jaolt peeti' Hj. Nortamo Raumlaissi jaarituksi [1920], lk. 254; *enemäst pääst* 'suurema aja' esineb veel sama autori teoses *Umme ja pimjä* [1930], lk. 37, r. 2. Edasi vrd. Koski *miehet sit enemmäst-piēstä vān tekvättenki* 'mehed seda enamasti ainult tegidki' Kettuneni tsit. t. 88, 12 jj. Eriti huvitav aga on järgmine teade: Taipalsaari *üks kuol tüttöpeänä* ['tyttöysaikanaan, naimattomana'] tsit. t. 252, 17. *tüttöpeänä* vastab siin täpselt meie *tüdrukust peast*, *pea-sõna* on mõlemal pool tarvitatud samas tähenduses.

Ühelt poolt siis meil kindlasti on tegu *päev-sõna* „komp-

⁷ Vrd. J. Szinnyei „A *pää* (fej) szó szerepe a finn nyelvben“, Budenz-Album [1884], lk. 81 jj.

⁸ 3. is. possessiivsufiksiga *kuju*, ilma selleta vt. Szinnyei, tsit. t. 81.

ressvormiga⁹, nagu osutavad karj. ja osalt ka sm. näited. Tekib küsimus, kas võiks see seletusviis arvesse tulla ka tsiteeritud soome ja eesti elatiivkonstruktsioonide puhul. Jaatava loomuga viiteid igatahes näib leiduvat. Mägiste tõlgendab „Eestipäraseid isikunimesid“ (1929), lk. 52 *Vilipäev -a* (TLAV 4 Viliepewe, Viliepeve) = viljarikkus, jõukus, ja sealsamas, lk. 53 *Õnnepäev -a* (OLiv Unepewe [Lembitu vend]) = õnn, õnnelikkus [Alamärkus: „Tuletatud samuti kui ülemal *Vilipäev*, vrd. liivi *tierapāva* 'tervis' jm.“]¹⁰. Liivis on *-pāva* muide üsna produktiivne abstraktnoomenite tuletuslõpp, vrd. peale juba mainitud *tierapāva*¹¹ veel näit. *rujāpāva* 'haigus' — Kettunen, Unters. über die liv. Sprache I 141. Võetagu veel arvesse, mis viimasena mainitud autor ütleb Suomi IV 8, lk. 30 alamärkuses nn. metsasoomlaste murde kohta: „Identtisenä Setälän mordvasta esittämän¹² *šumbra.ši:n* kanssa sopinee ms:ten kielestä mainittavaksi esimerkki *kehnompäiväinen*, *kehnompäiväisüs* = kivuloinen, kivuloisuus. Muuten kai sama seikka kuin meillä tavallisessa: *tyhjämpäiväinen*, *tyhjämpäiten* (nähtävästi <**päiviten*).“ E. *peast* oleks seega *elativus temporis*¹³ ning võimalikult „kompressvorm“ kujust *pāvast* või millestki vastavast¹⁴. Eelduseks seejuures on, et *peast* (jne.) isoleerus *pāeva* paradigmast juba kaunis vara. Praegu nimelt on *pea-pää* ja *päev* kõikjal lahus hoitud, välja arvatud tuletised nagu *mihkklipäine*, *päise päeva ajal*, *päiline*¹⁵. Algu-

⁹ Seda väljendit on viimati rakendanud J. Mark, Zum Verbum substantivum im Ostseefinnischen, 1935 (eritrükk teosest SbGEG 1932), lk. 20 *ole > oo* puhul.

¹⁰ See Mägiste oletus on tsiteeritud P. Arumaa l Eesti Keeles 1935, lk. 131.

¹¹ Nii Setälä, Suomen suku I 43.

¹² Mõeldud on nähtavasti ÄH 71 l. alamärkust.

¹³ Vt. selle kohta Eesti Keel 1935, lk. 162 jj.

¹⁴ Soome-ugri keelte sisemise keelevormi üheks tähtsamaks tunnuseks on abstraktnoomenite moodustamine aega, eriti päeva tähendavate sõnade abil, vrd. näit. mrdv. *tši* 'päev', *od* 'uus, noor', *od-tši* 'noorus', — sürj. *lun* 'päev', *tom* 'noor', *tom-lun* 'noorus'. Vt. muidu näit. Setälä l. c. ja Szinyei Sprw.² 76.

¹⁵ Vrd. ka *vaene << vajuvainen*.

päraseltki *pea*-sõnast moodustatuiks tuleks pidada modaal-seid jm. elatiivikonstruktsioone *omast peast*, *heast peast*, ning nendega võisid liituda sekundaarsed temporaalsed elatiivid *peast* < *päevast*. Sisulise ülemineku võiks saada, kui mõelda, et näit. *lollist peast* võib vastata küsimusele: kuidas keegi midagi tegi, kuid ka: millal see juhtus (just see võimalikult algupärasem, kuigi tänapäeva keele-tundele võõram): loll olles, „lollipõlves“.

Kui asi nii teatud määranii hüpoteeetiliseks jääb, siis seda hüpoteeetilisust veel lisaneb, kui siirdume kaugemate sugu-keelte vastete selgitamisele. Muide on meie *päev*-sõna ühenda-tud sürj. sõnaga *bi* jne., mis tähendab 'tuli', vt. näiteks U o t i l a SUST LXIX, lk. 253. Eesti *peast*-konstruktsioonis eriti välja tõs-tes aja tähendust kalduks selle vastet nägema mordva sõnas E(íza) *pińǵe*, M(okša) *pińǵě* 'reif; zeit, zeitalter, lebensalter'¹⁶ — P a a s o n e n, Mordw. Chrestomathie 109. Näiteks lubatagu esitada lause: e. Vetšk. *mejle et'á'ža xvaťaš i pek melavš, meks ežin'd'že mašne viška pińkstę* 'pärast sai eížalane aru ja väga kahetses, et ta neid ei hukanud väikesest peast' — P a a s o n e n, tsit. t. 3. Võrreldagu edasi veel: *wõt vln-n mon pek grā-mot-něi wiška pi-ńksta* 'Ich konnte, als ich noch klein war, sehr gut lesen und schreiben' — L e w y, Mordwinische Märchen 39. Muidu vt. selle sõna kohta veel B u d e n z'i sõnastikus NyK V 215. Eri tähendusnüansi pärast tsiteeri-tagu veel: *Mon užokaja pokš rodñāñ pińkstę | Zakon jalgam kevksñisa!* 'Wohlan, ich will in gegenwart der grossen verwandtschaft | Meinen ehelichen freund fragen!' — P a a s o n e n, SUSA IX 212¹⁷. Seda mordva sõna pole kahjuks häälikulisil põhjusil võimalik ei meie *pea*-ega *päev*-sõnaga ühendada. Mrd. *pińǵe* osutab vaheldussarjale *-ńk- ~*-ńg-, nagu näit. ka *tongo-* ~ e. *tungi-*, sm. *tunke-*¹⁸, — e. *pea* mingiks algkujuks aga oleks **pāñā* ning *pea* 'Kopf' mordva vasteks *pe*, *pä*. Ka e. sõna *päev* ei saaks oluliselt samul põhjusil mrd. *pińǵe*'ga ühendada. Mis puutub e.

¹⁶ Nende eri tähenduste ühtekuuluvuse põhjendust tsiteeritavas kohas ei leidu.

¹⁷ Tähendus tsiteeritud Szilasi' poolt NyK XXIV 55.

¹⁸ Vt. näit. Szinnyei, NyH⁷ 39.

päeva sidumisse sūrj. sõnaga *bi* 'tuli', siis võiks ainult märkida, et teine, palju üldisem 'päike, päev'-sõna omab ka tähendusi nagu 'ketas, võru' jne.¹⁹ *Päikest* nähtavasti käsitati kui taeva ketast, taeva võru. See igatahes on teine nimetamisviis kui analoogia põhjal tulega, mida eeldab võrdlus sūrj. *bi* ~ e. *päev*. Kes tahaks hüpoteese teha, võiks siis pigemini peaaegu pidada *päev*-sõna tuletatuks *pää*-sõnast. Kui Kedipivъ²⁰ tõlge muinasvene kroonikates — солъца рuka, mis meie esivanemate käsituses eeldab päikesel olnuvat kätt, täpsemalt pihku, on õige, siis poleks ka selline oletus hoopis võimatu.

Ent jätame need kahtlased hüpoteesid. Näib nimelt, et e. *pea*'le algupäraselt temporaalses konstruktsioonis *peast* on võimalik leida kindlamaidki vasteid kui kahtlemisi mainitud mrdv. *piŋge*. Votj. keeles nimelt leidub ilmne liitsõna U G *uapum*, MU M *uapuŋ*, GM *wa-pum*, MU *vapuŋ*, S *vapum*, SM *va-pum*, JM *va-puñ* 'zeit, lebenszeit, menschenalter'²¹. Selle esimene komponent *va* on meie sõna *voos* '(aastane) viljasaak', Wiedemanni EWb järgi ka 'aasta', sm. *vuosi* jne. häälikuline vaste²², teine komponent *puŋ*, *pum* aga on häälikuliselt peaaegu identne votj. sõnaga U MU JM *puŋ*, KM MM *puñ*, SM JM GM *pum* jne.²³, mis tähendab 'otsa, tippu' ning vastab meie sõnale *pea*²⁴. Kõige tõenäosuse järgi tundub siin olevat tegu liitsõna tüübiga sõna + sünonüüm, nagu näit. e. *küü-uśś*, *pii-kivi*, sm. *kyy-käärme*, *tuppihuotra*. Kahjuks on selliseid vähe käsitletud, viimati J. Marga poolt SUST LXVII, lk. 269 alamärkuses, kust ka ülemaltoodud näited on laenatud, ja kalanimede suhtes J. Sebestyén-Németh'i poolt viimase uurimuses „Az

¹⁹ Jutt on e. *keha*-sõna vasteist, vt. Toivonen, Zur geschichte der fi-ugr. inlautenden affrikaten (FUFXIX), lk. 64 jj. (artikkel 21).

²⁰ Vt. selle kohta näit. Kaukorahta, Vir. 1914, lk. 128, teisiti ekslikult Vasmer, Sb. der Preuss. Akad. der Wiss., Philosophisch-hist. Klasse, XVIII (1934), lk. 353.

²¹ Vt. Uotila, tsit. t. 63.

²² Vrd. Uotila, tsit. kohas.

²³ Uotila, tsit. t. 241.

²⁴ Vt. näit. Szinnyei, NyH⁷, lk. 48.

uráli nyelvek halnevei“ Ny(elvtudományi) K(özlemények) XLIX, lk. 45. Niipalju kui teada, on sõnal *puŋ* jne. ainult ühendis *va-puŋ* jne. aja tähendus, siis nagu meie *pea*’l näit. väljendis *väikesest peast*.

Huvitaval kombel leidub sellele „aja-pea’le“ vaste ka voguli keeles. Konda evangeeliumitõlkes leidis nende ridade kirjutaja koha Matt. XVII 15, mis kõlab Hunfalvy järgi, NyK IX 164, järgmiselt: *tav jälpeľ jonchep pank ošhti asrajľ*, Ahlqvisti järgi, SUST VII 45: *täu jelpiľ jonqip pänk ošxti asrail*. NyK IX-le lisandatud sõnaraamatus tõlgib Hunfalvy *jälpeľ jonchep pank* ’az újhold-kor’ s. o. ’noore kuu ajal’. Vene sinodi toimetatud kiriku-slaavi ja vene evangeeliumitõlkes (1915. a. väljaanne) leiame: онъ въ новолунія бѣснуется. Kui nüüd seda veel juhuslikuks võiks pidada, siis mitte enam järgmisi näiteid, mis kõik on põimitud Munkácsi’ kogudest. Nimelt: Ülem-Lozva²⁵ *khuj-pänk pašēň saľ Tápēľ-ūš šimät* ’A hajnali ragyogó csillaghoz hasonló Tobolszk városa közepében = koidu särava tähe taolise Tobolski linna keskpaigas (öieti: südames)’, Vogul Népköltési Gyűjtemény IV 113, — Kesk-Lozva *mäntän, khwəľ-khuj-pänkēt* ’az előtt a regghajnal derengésekor = varem, ao koitmise ajal’, op. c. III 201, 203 (viimases kohas 2 korda), *khwəľ-khuj-pänkēt* ’regghajnal idején = hommikuse koidu ajal, op. c. IV 314, 316, — Alam-Lozva *tui-pəňktē* ’tavasszal = kevadel’, NyK XXII 61, — Tavda *toj-pəň* ’tavasz (вечя): *toj-pəňet* ’tavasszal (вечюю)’, NyK XXIV 317. Häälikuliselt on see sama sõna mis vog. *puňk* B., *pəňk* P. L., *pəň* T., *pänk* K. KL. ’fej | Kopf’ (Andmed ja lühendid Szilasi sõnastiku järgi, NyK XXV 345). Munkácsi, NyK XXV 78 annabki sellele *puňk*, *pänk*-sõnale ühendis *xuj-puňk*, *xuj-pänk* ’pea’ tähenduse ning motiveerib seda mütoloogiliselt²⁶: „Selleks, et ung. *hajnal* ’koit’ võiks müütiline väljend olla, on tarbetu, et ka vog. sõna *xuj* oleks osutatav sellises osas, kui muidu on kindel, et koit ise kui taeva nähtus võib esineda müüti-

²⁵ Murdenimetused Munkácsi järgi.

²⁶ Ruumi säästmiseks lubatagu tsiteerida ainult tõlkes.

lise isikuna rahva usumaailmas. Muide, kui selliseks tingimatuses on *χuj*-sõna küsimuses olev tarvitamine, siis ilmneb see *χuj-puñk*, *χuj-pāñk* 'koidu pea' väljendis, kus 'pea' on vaevalt teisiti seletatav kui müütilise apertseptsiooniga. Laulus on ka koidu säramine viidud seosesse *Kaltēs*'i pea'ga resp. tema juuksepalmiku lahtiharutamisega" (vt. Vog. Népk. Gyüjt. I, 39). *pāñk* ühendis *khuj-pāñk* seletab 'peaks' Munkácsi veel ka Vog. Népk.-Gyüjt. II 0231 ja 688. Nende ridade kirjutaja küll ei saa selle „koidu peaga“ ühineda, eriti kui mõelda, et siis tuleks T *toj-poñ* tõlkida „kevade pea“. Vist oleks sobivam, väljudes *pea*-sõna teistest tähendustest: 'algus, ots', oletada tähenduse arengut 'koidu algul', 'kevade algul' > 'koidu ajal', 'kevaldel'²⁷. Sellegagi on raskusi. Käepärast olevais väheseis näiteis tähistab see vog. *pāñk* aega (vastates küsimusele millal?), kestust. Tähenduse muutust 'algus' > 'kestus' pole niisama lihtsalt võimalik oletada.

Kui kõik eelnenud vägagi hüpoteetilised arutlused lühidalt kokku võtta, võib nentida, et vähemalt eestis, soomes, vogulis ja ka votjakis esineb sõna, mis on pea 'Kopf, Ende jne.' homonüümiks ning mis tähendab 'aega', algupärasemalt arvatavasti mingit teatud ajalõiku. Esitasin oma näitepõimingud ja arutlused diskussiooniks, sest et puudub võimalus, vähemalt lähemas tulevikus, nende küsimuste juurde tagasi tulla.

A. Raun.

²⁷ Lisateateid voguli keele kohta pole nende ridade kirjutajal võimalik olnud saada. V. Tšernetsov'i kirjalikust teatest selgub, et Sosva alal midagi vastavat ei leidu.